

Н. В. ЗЕЛІНСЬКА
«ЯКИЙ ВІН, НАУКОВИЙ СТИЛЬ?»

Сучасна людина змалку живе в оточенні книжок, і не лише художніх: підручники, за якими вчимося, наукова, професійна література, яка допомагає удосконалюватися в трудовій діяльності, науково-популярні видання, до яких звертаємося за цікавою інформацією, довідники, де шукаємо потрібні роз'яснення, і багато інших. Усі вони разом із науково-технічними журналами, збірниками, різноманітними інформаційними матеріалами утворюють величезну сферу спеціальної комунікації, поза якою вже неможливо уявити повноцінне людське існування.

Але що дивно: чим ширшим стає світ наших знань, чим вищі вершини наукового пізнання здатні ми подолати, тим складніше ознайомитися з кожним новим досягненням. А простіше кажучи — читати, сприймати наукові, загалом спеціальні, праці дедалі важче. Збільшилась кількість видань? — так, і значно. Розвинулась термінологія? — безперечно, і продовжує розвиватися. Поскладнішав математичний апарат? — та це ж веління часу! На кожне з питань про причини «нечитабельності» наукових видань можна знайти цілком аргументовану відповідь, однак читачеві від того не легше. Стоїть він, як кажуть, «перед Гімалаями книг», і біда його не в тому, що ці «Гімалаї» такі високі, а в тому, що стежки до їхніх вершин заплутані, покручені, завалені камінням. Як пише відомий; радянський учений і популяризатор науки Д. С Данія, «читач просто не дійде до авторських знахідок, коли шляхи до них смутні й нічого не віщують». І справді, те, що називають зразковим науковим викладом, часто лякає читача страхітливою витонченістю свого наукового апарату та замудрованою мовою.

Наукові тексти останніх 25-30 років засвідчують, по-перше, загальний низький рівень мовної культури наукових публікацій; по-друге, паразитуючий на цьому тлі так званий вербально-термінологічний снобізм — свідоме, навмисне ускладнювання стилю мови науки, за яким відчувається бажання зробити її недоступною для непосвячених, через що ускладнюються очевидні і прості речі.

А втім, ситуація така певною мірою створювалася й штучно, зокрема наполегливістю, навіть агресивністю деяких науковців, які прагнули писати без особливих зусиль, не турбуючись про стиль. Вони знайшли собі виправдання в складності сучасних інформаційних процесів — мовляв, сьогодні багато публікацій, а отже, треба ущільнювати, лаконізувати, відкидати все, що не працює на головну ідею, тобто навіть якісь образи, порівняння, метафори... Така позиція, звичайно ж, знайшла чимало прихильників. Адже писати «просто» (а точніше, спрощено) найлегше: досить озброїтись кількома усталеними зворотами. До того ж, науково-технічна революція, справді, колосально примножила лави авторів: наукову продукцію у вигляді друкованих праць «змушені» виробляти практично всі науковці — і ті, хто вміє і любить писати, і ті, чиї літературні спроби вичерпуються діловою документацією...

І поступово в суспільну свідомість почали «протягатися» сумнівні ідеї щодо «особливості», «аскетичності» наукового стилю, таких його достоїнств, які протистоять загальнолітературній мові. Разом з цим укорінювалась поблажливість до науковців як до авторів і до наукових праць — як до явищ літератури, дарма що наукової.

Зараз, коли всі або майже всі відчули на собі неефективність, а тому й непотрібність творів, написаних за усіма канонами наукоподібності, особливий жаль викликає пасивна, вичікувальна позиція мовознавчої науки кінця 50-их — початку 70-х років. Замість різкого осуду — спокійна констатація, замість пропаганди кращих — нехай одиничних! — проявів індивідуальних авторських стилів — нейтральне узагальнення найпоширеніших ознак наукового викладу. Звичайно, згадувалось часом, що і В. І. Вернадський, і С. І. Вавілов, і багато інших учених були авторами наукових праць, блискучих за стилем викладу, але магічні слова про специфіку наукового тексту в умовах «інформаційного вибуху» брали гору. Здоровий глузд підтверджував і геніальне передбачення Л. В. Щерби про об'єктивний поріг

людського сприйняття, який не можна перевищувати, і точні вказівки Л. А. Булаховського щодо необхідності використання мовних багатств у всіх галузях людської діяльності, і визнання академіка-геолога і водночас своєрідного письменника О. Є. Ферсмана про спільність засобів зображення в науковій і художній літературі. Натомість авторитетні лінгвістичні джерела переконували у протилежному: «Науковий стиль чітко відмежовується від інших стилів» і досягається це «економією зусиль», «відмовою від... іншостильових рис літературного виразу» (Развитие синтаксиса современного русского языка. — М., 1966. — С. 186).

При вивченні наукового твору питання стилю, якщо він задовольняє найпростішим умовам ясності, не мають, на думку дослідників, жодного суттєвого значення. Виникає прагнення до максимальної стислості викладу, зокрема усунення авторських екскурсів та емоцій. Емоційний виклад вважався зайвим у наукових текстах, навіть шкідливим для їхньої пізнавальної цінності. Подібні думки й рекомендації спричинили ще одне негативне явище: ними стали керуватись у редакторській практиці і, таким чином, люди, які б мали обстоювати літературну повноцінність наукових текстів, почали власноручно їх вихолощувати. Плоди подібного редагування скуштує ще не одне покоління читачів — у книжок життя довге...

Однак новий динамічний час, а також різке піднесення людського фактора в усіх сферах його прояву поступово руйнують традиції, що, здавалось, утвердилися назавжди. Уже в лінгвістичних дослідженнях 70-х років ставлення до літературної форми наукових творів принципово змінюється — помітна тенденція до «гуманізації» викладу, все більша орієнтація на інтереси, потреби і можливості читача, максимальне пристосування спеціального тексту до участі в процесі комунікації. Так, Р. О. Будагов, виділяючи основні риси сучасного наукового стилю, вказує, що він тяжіє не лише до «звичних» точності, простоти, логічної стрункості, але й до «емоційної вражальності... постійної взаємодії з загальнолітературною мовою... широкого використання різноманітних стилістичних ресурсів мови».

Сьогодні якість наукової інформації пов'язують з формою, стилем викладу, з виявом авторської мовної індивідуальності, з орієнтацією на читацьку аудиторію. Нарешті, здається, всі визнають, що форма сучасного наукового твору — це не тільки, і навіть не стільки естетична проблема, — вона визначає дієвість публікації. Погодьмося, для того, щоб не загубитись у лавиноподібних потоках інформації, твір має привернути до себе увагу, викликати інтерес, він має швидко й легко прочитуватись, засвоюватись і використовуватись. Усього цього можна досягти, лише удосконалюючи форму викладу, бо навіть дуже цінний за змістом матеріал читач може назавжди відкласти, коли йому доведеться долати опір «незручної» форми. А до наукової книжки, особливо технічної, тепер звертається багато виробників. Оперативність доведення наукових праць до виробництва прямо пов'язана з їх доступністю для робітників, інженерно-технічних працівників — що, власне, і досягається шляхом всебічної «гуманізації» викладу через усе більш широке використання емоційно-експресивних елементів, індивідуальних стильових засобів, прийомів мовної виразності.

Звичайно, змінюється й редакторський підхід до літературної форми наукового тексту. Тут не може бути оцінок, які породжують суб'єктивізм і смакову правку, які шкодять яскравості й виразності авторського стилю знахідок. Правка за принципом «елімінації», «усування», «зняття» будь-яких форм індивідуальної манери написання не виправдовує себе вже хоча б тому, що свідомо висуває штучні бар'єри між автором і читачем: для читача сприйняття складної інформації ще більш ускладнюється через незграбність її викладу.

Отже, нові умови висувають нові вимоги, диктують новий науковий стиль. Чи всі до нього готові? Замість відповіді наведемо два приклади: «Надзвичайно чудово, що ці елементи знаходяться значною мірою у вигляді окремих атомів. Вся земна матерія проникнута їх неперервним рухом, частково їх загибеллю і частково їх створенням, проявами їх енергії... Методика доводить існування окремих розсіяних атомів і в той же самий час їх нагромаджень — сполук? — в гірських породах», — цей виразний, стилістично прозорий і абсолютно зрозумілий навіть для неспеціаліста у галузі геології текст належить Володимирі Івановичу Вернадському. До речі, написаний він півстоліття тому.

Другий: «Аналізуючи фактичний матеріал, одержаний за час ведення пошуко-розвідувального буріння, вже можна впевнено сказати, що неокомські морські утворення на досліджуваній території поширені обмежено (? — Н. З.). Вони пов'язані з початком трансгресії... Починаючи з пізньобаремського, часу трансгресія розширялася. Зважаючи на нагромаджені у неокомський вік утворення, можна сказати, що морські умови стабілізувалися на досить великій території. Верхньобаремські-нижньоаптські утворення поширені на досліджуваній території значно більше...» — цей невиразний щодо лексичного складу, переобтяжений термінами і монотонний через одноманітність синтаксичних конструкцій уривок узято з... Зрештою, ім'я таким текстам — легіон. Найгірше, що у вихідних даних стоїть дата — 1987...